

2. КОНЈУГАЦИЈА

0. Опште одлике грчке конјугације

Апофонија као морфонолошка појава од особитог значаја је за конјугацију, у којој се различитим апофонским базама повлачи разлика између трију: презентске, аорисне и перфекатске. У начелу, ако је презент изведен од нормалне, *e*-базе, аорист је од нулске, и обратно, према (по правилу, редупликованим) презентима са нулском базом стоји *e*-база у аористу; у оба случаја за перфекат је резервисан *o*-вокализам:

ПРЕЗЕНТ	λείπ-ω	γί-γν-ο-μαι
АОРИСТ	ἔ-λιπ-ο-ν	ἔ-γεν-ό-μην
ПЕРФЕКАТ	λέ-λοιπ-α	γέ-γον-α

Ове три главне основе у праиндоевропском и грчком не изражавају релације времена, већ глаголског вида или аспекта: презентска основа радњу ухваћену у њеном току, аорисна основа радњу обухваћену у њеној целини (тоталитету), перфекатска основа стање субјекта проистекло из неке претходне радње.

Вокалска алтернација каткада повлачи консонантску алтернацију. Тако ие. глаголски корен **g^hhen-/g^hhon-/g^hhn-* „ударати, убијати“ од којег је изведено номен агентис φόνοϛ гласи у грчком у презенту θείνω < *θεν-ι-ω, а у редупликованом аористу πεφνεῖν; иста, нулска база у атематски образованом трећем лицу множине медија гласи ἐπέφατο (вокализација η).

Друго средство творбе које има улогу у глаголској флексији је афиксација. За градњу глаголске основе презентског вида често се користе назални инфикси и суфикси: πυνθάνομαι : ἐπυθόμην, λιμπάνω : ἔλιπον, δείκνυμι : ἔδειξα, затим инкохативно **sk̥*: (ἀπο)διδράσκω : -δράσομαι : -έδραν : -δέδρακα.

Префиксација нема ту функцију, као што је то случај у нашем језику, где се помоћу ње добива аорисна основа, нпр. *гледа̄ти* : *угледа̄ти*. Зато је, како се то из последњег примера види, при образовању презентске и перфекатске основе честа редупликација. Једна врста префикса је аугмент којим се означава индикатив историјских времена. И за друга времена осим презента долазе разни суфикси: *-к* у перфекту, *-с* у аористу.

2.1. ВРСТЕ ПРЕЗЕНТСКИХ ОБРАЗОВАЊА

Грчки је из праиндоевропског наследио поделу конјугације на атематску и тематску. Та подела односи се на начин грађења презентске основе. Код атематских презента наставци приступају корену непосредно, код тематских — посредством вокала *e* и *o* („тематски вокали“). Унутар тих двеју конјугација даља подела се врши на основу присуства или одсуства афикаса (инфикаса, суфикаса, префикаса) у образовању презентске основе.

2.1.1. Атематски презенти

2.1.1.1. Коренски презенти

es-ti > грч. ἔσ-τί, стинд. *ás-ti*, стсл. **ѣс-тъ**; **ei-ti* > грч. εἶσι, стинд. *éti*, стл. *īt*; φησί = стинд. *bhā-ti*; κεῖται = *śé-te*, ав. *saēte*, хет. *ki-tta*; ἔστο импф. = стин. *vás-ta*, хет. *wes-ta*; κτί-μενος, мик. *ki-ti-me-no*, 3. pl. *ki-ti-je-si* /κτιενσι/ = стинд. *ksy-ánti*, 3. sg. *ksé-ti*.¹⁰¹

2.1.1.2. Редуликовани коренски презенти

Редуликација је префикс који се састоји од поновљеног почетног консонанта или почетне консонантске групе корена и вокала; у презентској редуликацији вокал је првобитно био *u*; то стање чува се у грчком, у староиндијском је донекле измењено. Уп. τίθησι, δίδωσι, ἴσθησι (ἴσταται) : стинд. *dádhāti*, *dádāti*, *tisṭhāti*,¹⁰² хом., јон. δίζημαι ‘тражим’ < **di-ḍjā-mai*.¹⁰³

2.1.1.3. Назални атематски презенти и њихова тематизација

Назални афикс јавља се као инфикс *-ne-/-n-* испред завршног консонанта корена. Сам корен је у свим облицима у нулском превоју, док јака варијанта инфикса *-ne-* долази у једнини индикатива актива, а слаба *-n-* у осталим облицима.¹⁰⁴ Као морфолошка категорија, овакви презенти чувају се у староиндијском, у грчком су оставили само трагове. Разликују се три случаја, зависно од тога какав је глас на крају корена: оклузив или спират *s* (1), *-u* или *-u* (2), ларингал (3).

а) коренови на оклузив или *s*

Староиндијска 7. класа, нпр. *rinakti* 3.сг. ‘пушта, оставља’, *rincanti* 3.пл. < **li-né-k^h-ti*, **li-n-k^h-énti*,¹⁰⁵ слаба основа у грчком λцπ-ώνω,¹⁰⁶ κυνέω „љубим“ < **ku-ne-se-ō*, корен **kus-*, уп. аор. хом. ἔ-куσ-σ-ε, нем. *küssen*, енгл. *to kiss*.

¹⁰¹ У класичном грчком од овог корена користи се тематски *j*-презент са денталним проширењем *κτι-δ-јω > κτίζω)

¹⁰² Овај последњи стинд. облик је прешао у тематску конјугацију, као и лат. *sisīt* < **sti-stH₂-e-ti*.

¹⁰³ У класичном грчком од овог корена постоји глагол ζητέω (деноминално образовање од глаголског придева ζᾱτός, посведоченог у аркадском).

¹⁰⁴ Дистрибуција је иста као στᾱ (> στη) : στᾶ, φᾱ (> φη) : φᾶ код ἴστημι, φημί.

¹⁰⁵ Стинд. са палатализацијом *k^he* > *če* > *ča*.

¹⁰⁶ Глагол је преведен помоћу назалног суфикса у тематску конјугацију, од истог корена је тематски презент λείπω. Праие. презенти са назалним инфиксом делимично су се очували и у словенском, нпр. стсл. **сѡдѡ** [читај: *seⁿdoⁿ*],

b) коренови на -u (-u)

Стинд. 5. класа, нпр. *śṛnoti* ‘чује’, 2.пл. *śṛnuta* < **k̑l-né-u-ti*, **k̑l-n-u-te*, корен **k̑leu-/k̑lu-* као у грч. хом. ἔκλυε 3.сг.аор., κλύθη 2.сг. импт. Још у позном праиндоевропском дошло је до реанализе, при којој је завршно -*neu-/nu-* (настало спојем инфикса и завршног *u* корена) схваћено као суфикс за грађење презентске основе > стинд. -*no-/nu-*, грч. -*v̄n-*¹⁰⁷ / -*v̄-*, нпр. **str-n-eu-mi*, *str-nu-mes* > стинд. *strnómi*, *strnumah*, грч. στῶρνυμι,¹⁰⁸ στῶρνυμεν; **H₃r-néu-ti*, 3. med. -*n̄-tóti* > стинд. *ṛṇóti* „покреће“, *ṛṇuté* „насрће“, грч. хом. ὄρνυται; уп. даље τάνυται = стинд. *tanute*; ἄρ-νυ-μαι : јерм. *ar-n-u-m* „узимам“.¹⁰⁹ У грчком су и презенти овог типа били делом подвргнути тематизацији, која је у једним случајевима полазила од слабе варијанте суфикса **ni*, нпр. τίνουσι 3.пл., јон. τίνουσι < **ti-vF-onti*, реанализом *τιν-ο-ντι*, одатле τίνω итд.¹¹⁰ у другима од јаке **neu*, нпр. κινέω < **kinεF-ω*, поред хом. κί-νυ-μαι.¹¹¹ Многи грчки презенти на -*νυμι* су новообразовања од аорисне основе: κεράννυμι према хом. κίρνημι (1.1.3.3), аор. κεράσα; ζεύγνυμι од ἔζειξα : стинд. *yunákti* < **iu-né-g-ti* (7. класа, в. 1.1.3.1); ἔννυμι, јон. εἴνυμι поред хом. импф. ἔστο као остатка коренског презента (1.1.1),¹¹² ат. μείγνυμι поред старијег хом. μίσγω < **μίγ-σκ-ω* (1.2.4).

c) коренови на ларингал

Староиндијска 9. класа, уп. *krīnāmi*, *krīnīmah* < **k̑ri-ne-H-mi*, **k̑ri-n-H-mes*.¹¹³ У грчком одговара (редак и архаичан) тип хом. δάμνημι, δάμνυμεν **dm-né-H₂-mi*, **dm-n-H₂-mes*.¹¹⁴ Уп. даље хом. κίρνημι (поред млађег κεράνнυμι, 1.1.3.2), хом. πίλνυται „ближи се“. И овај тип био је подвргнут накнадној тематизацији, која је полазила било од слабе основе, нпр. κάμνω према 3.пл. κάμνουσι < **kam-v-onti* < **k̑m-n-enti*.¹¹⁵ Позно забележени облик ἰστένω могао би бити тематизован стари презент овога типа **stnH₂-* са редупликацијом према ἴστημι; суфикс -*άνω* постао је у грчком продуктиван за извођење тематских презента, било сам, нпр. αὔξ-άνω поред старијег αὔξω, хом. ἄ(F)έξω, било удружен са

рус. *сяду́* према инфинитиву стсл. **сѣсти**, сх. јек. *сјѣсѣти*.

¹⁰⁷ Где *v̄* рефлектује **eu*, као у κλύτε = стинд. *śrota*.

¹⁰⁸ Са варијантом στῶρνυμι.

¹⁰⁹ Посредан одраз овог типа у словенском су презенти на *-*nun-* > **nq* > стсл. -**нж-**, сх. -*ну-*, уп. стсл. **си-нж-ти** : **си-па-ти** (сх. *sinuti* према *sijati*), **кос-нж-ти** ‘дотаћи’, без назалног проширења у трпном придеву **кос-нов-енз** (-*nov-* < **neu-*), сх. *нейрикосновен*.

¹¹⁰ **k̑ei-* / **k̑oi-* / **k̑i-*, уп. аор. ἔτεισα, ποιμή итд.

¹¹¹ Без назалног суфикса гр. ἔκλιον, лат. *ciere*.

¹¹² Образовање на *-*neu-* / *-*nu-* од тог корена (пие. **ues-*) и у јерм. *z-genum* „облачим се“ (грчко-јерменска иновација).

¹¹³ Корен који је у гр. аористу хом. (ἐ-)πρίατο = мик. *qi-ri-ja-to* < (*e-*)*k̑riH₂to*.

¹¹⁴ Уп. стир. *damnaid* 3.сг. < **dm-né-H₂-ti*. У грчком бисмо очекивали ***ḍān̄mi*, *ḍān̄μεν* са фонетским развојем *m̄* > *α*; у презенту је -*μ-* реституисано према аористу (хом. δάμασσε. Класични лик је δαμάζω, уп. κτίζω 1.1.1).

¹¹⁵ Уп. стинд. *śam-nī-te* 3.сг. „туди се“; у грчком -*μ-* према аор. ἔκαμον, фонетски би се очекивало ***κα-v-εντι*, в. претходну напомену; за треће лице множине као полазиште тематизације уп. τίνω 1.1.3.2.

назалним инфиксом, старим, нпр. λι-μ-π-άνω (в. горе 1.1.3.1) или секундарним, нпр. λαμβάνω поред старијег хом. λάζομαι < *slag^u-jo- (j-презент, уп. доле 1.2.3).

2.1.2. Тематски презенти

Карактерише их суфикс -e/o- који у флексији испред наставака игра улогу „тематског вокала“; он може бити придодат непосредно на корен глагола (1.2.1, 1.2.2) или на основу презента већ изведену неким другим суфиксом, *-j- (1.2.3) или *-sk- (1.2.4).

2.1.2.1. Презенти на -e/o-

Изводе се по правилу од e-базе корена (староиндијска 1. класа), нпр. *bher-e/o- > φέρω, лат. *ferō*, стинд. *bharāmi*, стсл. **вєрж**; *sek^u-e/o- > ἔπομαι, ἔπεται, лат. *sequor*, стинд. *sacate* 3.сг.; *segh-e/o- > ἔχω, ἔχεται = стинд. *sahate* „савладава, побеђује“; *tres-e/o- > τρέω, сх. *ūpec-em*; *sreu-e/o- > ῥέω, стинд. *sravāmi*. Ређи су презенти овога типа са нулском базом, пореклом вероватно из аориста (староиндијска 6. класа, тип *tudati* ‘удара’), нпр. γράφω < *grbh- поред *gerbh- у нем. *kerben* ‘урезивати’; γλύφω < *glubh- поред *gleubh- у лат. *glūbō* „љуштити“, *gloubh- у рус. *глубокий* ‘дубок’.

2.1.2.2. Редуликовани презенти на -e/o-

ἴζω = лат. *sīdō*, стинд. *sīdāmi* < *si-sd-e/o-; γίγνομαι, јон. γίνομαι, лат. *gi-gn-ō*; τίκτω метатезом од *τι-тк-ω (корен *tek- / tok- / tk-, уп. ἔ-тек-о-ν, τέ-ток-α). Неки су настали тематизацијом првобитних атематских редуликованих презента, као стинд. *tīṣṭhati*, лат. *sisto* (1.1.2).

2.1.2.3. Презенти на -j-e/o- (јота-презенти)

Нестабилност гласа *j у грчком језику учинила је да се овај суфикс не препознаје као такав, већ само путем резултата јотовања код основа на оклузив (глаголи на -ττω / -σσω, -ζω, -πτω) и вокалске епентезе код основа на ликвиду и назал (глаголи на -αιρω, -ειρω, -αλλω, -αινω, -εινω), а иза основа на вокал и s постао је потпуно непрепознатљив (тзв. „верба воцалиа“ на -αω, -εω, -οω). Разликују се стари примарни презенти ове врсте са паралелама у другим ие. језицима, као μαίνομαι: стинд. *mān-ya-te* (4. класа), стсл. **мъниж**; βαίνω = *venio* < *g^hm-i-e/o- (нулска база); *σκέπτομαι < *σπεκ-jo-: лат. *speciō*, стинд. *pāśyati*; ἄλλομαι : лат. *saliō* и грчка новообразовања као τείνω < *τεν-jo поред старијег атематског назалног презента τάνυται, θείνω < *g^hhen-jo према атематском коренском презенту стинд. *hānmi*, хет. *kwemi* „ударам“ < *g^hhen-mi; већи део тих новијих јота-презента су деноминативи, образовани од основе именица или придева, нпр. φυλάττω < *φυλακ-jo од φύλαξ, φύλακ-ος (консонантска основа), τελέω < *τελεσ-jo од τέλος, τελεος < *τελεσ-ος (s-основа), δουλόω < δουλο-jo од δοῦλος (o-основа),¹¹⁶ τιμάω < *τιμα-jo од τιμά > τιμή (a-основа).

¹¹⁶ Изворно δόελος, мик. *do-e-ro*.

2.1.2.4. Каузативи на *-eio/e-*

Посебну подврсту јота-презента чине тзв. каузативи, којима се изриче проузроковање вршења неке радње; њихов суфикс је *-eio/e-*, а карактерише их *o*-база у корену, нпр. према **bheg^u-o/e-* у *φέβομαι* ‘бојим се’ имамо каузатив **bhog^u-eio/e-* > *φοβέω* ‘чиним да се неко боји, плашим’.¹¹⁷

2.1.2.5. Презенти на **-sk-e/o-*

Овај суфикс изворно означава учесталост (итеративност), одатле трајност радње (презентски вид), нпр. *βάσκω* поред *βαίνω*, за први облик уп. стинд. *gacchati* (*-cch-* < *-sk-*), за други лат. *uenio*, пие. **g^um-sko/e-* поред **g^um-io/e-*); *μίσγω* < **μιγ-σκω* : лат. *miscēō*. Са секундарном редупликацијом: (*γι-γνώ-σκω* : лат. *(g)nōscō*. Новообразовања: *πάσχω* < **παθ-σκω* (*ἔπαθον*, *πένθος*). Подврсту чине презенти на *-ίσκω* образовани су сложеним суфиксом добивеним комбинацијом јотовог суфикса (2.1.2.3) и **-sk-e/o-*, нпр. *εὔρ-ίσκω* (аор. *εὔρεϊν*), *ἄλ-ισκομαι* (аор. *ἄλωμαι*); *μυμήσκω*, *ἀπο-θνήσκω*); уп. лат. *ad-ip-īscō-r*.

¹¹⁷ У стариндијском 10. класа на *-ay-*, по правилу са *ā* < **o* у корену.